

Jagoda Mardešić

Označavanje salonitanskih lokaliteta u Buličevo vrijeme

Jagoda Mardešić
HR, 21000 Split
Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-frankopanska 25

U radu se razmatra način na koji je Bulić prije više od sto godina označavao lokalitete u Saloni. Ujedno se i podsjeća na obim Buličevih poslova u vezi sa Salonom.

Ključne riječi: Salona, Bulić, obavijesne ploče

UDK: 902-05 Bulić,F.

Stručni članak

Primljeno: 5. lipnja 2014

Muzeji se često doživljavaju kao zatvorene institucije, a za zaposlene u njima malo tko može kazati čime se točno bave, odnosno što rade ti ljudi. Pa ipak, dobar dio posla svakoga muzejskog kustosa okrenut je »prema vani«, odnosno prema posjetiteljima muzeja ili lokaliteta. Izložke treba obraditi i izložiti ih na primjeren način bilo u stalnim postavima ili povremenim izložbama.

Danas se sve više traže načini uključivanja posjetitelja kako oni ne bi bili samo pasivni promatrači nego makar i djelomični sudionici. Muzeološki standardi zahtijevaju i objašnjenja namjene pojedinih predmeta kao i jasnu priču o pojedinim periodima ili događajima. Pri tome treba paziti i na uvijek prisutnu opasnost od toga da popratni materijal »proguta«, odnosno »preplavi« same izložke. Može se dogoditi da posjetitelji obrate manje pažnje objašnjenju (ilustraciji ili tekstu) nego samom predmetu koji bi ipak morao biti u središtu pažnje. To je teže postići nego što to izgleda na prvi pogled.

Kustosi zaposleni na arheološkim lokalitetima susreću se sa sličnim, ali i specifičnim zadacima jer je rad vezan za lokalitete ipak nešto drukčiji. Izložci u muzejima se nalaze u vitrinama ili van njih (u muzejskim zgradama) ili npr. u lapidarijima gdje uvijek postoji neki vid zaštite od namjernoga oštećivanja. Drukčije je pak na velikim arheološkim lokalitetima poput Salone. Tu se uposlenici moraju nositi ne samo s održavanjem lokaliteta nego i s, nažalost, čestim slučajevima vandalizma. Radeći preko dvadeset godina u Saloni mogu primijetiti da je praksa oštećivanja spomenika u posljednje vrijeme učestala. Redovan posao kustosa uključuje praćenje stanja lokaliteta i pojedinačnih objekata na njima te planiranje i provedbu sa-

nacijskih radova i konzervacija. Do oštećenja najčešće dolazi prirodnim putem, odnosno zbog izloženosti atmosferijama zbog čijega djelovanja prva strada žbuka te se zatim počinju rasipati zidovi. Ovom poslu treba pribrojiti štete nastale zbog haraćenja vandala koje je naravno nemoguće planirati, ali ih zato redovito treba hitno sanirati. Kustos treba znati komunicirati (zajedno s predstavnicima Ministarstva kulture) i s vlasnicima parcela unutar zaštićene zone Salone jer ostaci arhitekture ili npr. grobovi vrlo često predstavljaju prepreku njihovim interesima. Ovdje neću posebno pisati o zaštitnim ili sustavnim arheološkim istraživanjima.

Posao kustosa lokaliteta je i komunikacija s posjetiteljima pri čemu ne mislim samo na vođenja po lokalitetima. Odnos s posjetiteljima, osim naravno održavanja lokaliteta što je minimum, predstavlja i ponudu pratećega materijala kao što su vodiči, razglednice i slično, ali i postavljanje obavijesnih ploča na lokalitetima. Objašnjenja namjene pojedinih građevina ili cjelina moraju biti prilagođena znanju prosječnoga posjetitelja, što je lakše postići u vodičima koji ipak dozvoljavaju dulje tekstove s više pojašnjenja. Veći problem predstavljaju obavijesne ploče koje moraju osim teksta sadržavati i grafički prikaz koji posjetitelju, za kojega treba pretpostaviti da nije stručan na području arheologije, olakšava snalaženje. Istražene i prezentirane građevine gotovo redovito predstavljaju pravu šumu zidova, često građenih u različitim periodima ili možda pripadaju različitim objektima građenim na istom mjestu, ali ne u isto vrijeme. Tekst i ilustracija moraju biti koncizni i jasni te se nužno moraju zadržati na osnovnim karakteristikama spomenika čiji su prateći dio.

Ploče moraju biti smještene na odgovarajućem mjestu i vizualno atraktivne kako bi privukle pozornost, ali se, slično kao i popratni materijal u muzejima, ne smiju nametati i dominirati mikrolokacijom. Pri tome je poželjno da budu izrađene od što čvršćega materijala kako bi sa što manje oštećenja izdržale ne samo utjecaj sunca i kiše nego i napade vandala.

Slika 1

Amfiteatar na fotografiji s konca 19. stoljeća.

Na ploči je natpis Amphiteatrum / Paraćeve kuće.

Potrebno je dosta vještine i truda da bi se dobro opremio lokalitet ili izložba, stalna ili povremena. Posebno je to teško postići danas u vrijeme masovnoga turizma kada se zahtijeva sve više novih senzacija tako da mi se ponekad čini da za arheološki lokalitet više uopće nije dovoljno da to i bude.

U teškim vremenima razumljivo je nastojanje da se zaradi što više novca, ali pri tome ipak treba postaviti granice. Svaki je lokalitet specifičan i moramo voditi računa o tome da suvremeni sadržaji ne budu u koliziji s njegovom izvornom namjenom. O mogućnosti oštećenja spomenika da i ne govorimo.

Kada god se govori ili piše o Saloni nemoguće je, a bilo bi i nepravedno, ne spomenuti don Franu Bulića. On nije živio u vremenima masovnoga turizma i obaranja re-

korda u broju noćenja, ali ipak, a posebno početkom 20. stoljeća, i on se susretao s turistima. U godini u kojoj obilježavamo 80. obljetnicu njegove smrti dobro se prisjetiti načina na koji je on pružao informacije i pojašnjenja o Salonu i pojedinim spomenicima u njoj.

U današnje vrijeme uske specijalizacije na svim područjima zvuči nevjerojatnim podatak da je Bulić radio kao jedini kustos o kojemu je ovisio ne samo Arheološki muzej nego i sudbina Salone. Prije nekoliko godina objavljen je tekst D. Vujčića *Idealan kustos u maloj sredini* koji odlično ocrtava sve zadatke koje je Bulić morao rješavati. Ne radi se samo o stručnosti već i o odnosu prema lokalnim vlastima te stanovništvu Solina i Splita.¹ D. Vujčić smatra da se zbog pozamašnoga popis djelatnosti koje kustos u maloj sredini obavlja njega može nazvati »kustosom širokog spektra«.² Obim poslova koje je Bulić započeo i uspijevaio dovršiti doista izaziva strahopoštovanje.³

Velik posao oko organizacije Prvoga međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju koji je održan od 20. do 22. kolovoza 1894. u Solinu i Splitu uključivao je i pripremu pratećega materijala za sudionike kongresa.⁴ Zajedno s L. Jelićem on je vodio i svu korespondenciju kongresa.

Kada se pogleda na ovaj događaj iz perspektive razvoja turizma postaje jasno da se Bulića može smatrati začetnikom kongresnoga turizma u Solinu i Splitu, a vjerojatno i na širem prostoru. M. Zaninović je zapisao da su vodeći stručnjaci došli u mali grad od 20.000 stanovnika (Split) iz svih dijelova Europe: od St. Petersburga do Pariza i Londona. Kongres je bio kako znanstveni tako i društveni uspjeh jer su predstavnici vlasti, ali i puka, pokazali velik entuzijazam.⁵ Poznata je fotografija sudionika kongresa na svečanoj misi održanoj prije njegova radnog početka u bazilici na Manastirinama.

Bez obzira na to što se radilo o znanstvenom kongresu, dakle sudionici su bili stručnjaci, Bulić i Jelić su bili svjesni činjenice da je potrebno pripremiti vodič kao i same lokalitete koje će sudionici obići. Tada je tiskan *Vodja po Spljetu i Solinu* (Zadar, 1894.). Autori, L. Jelić. F. Bulić i S. Ru-

tar, su ga posvetili Prvom kongresu kršćanskih arheologa. U kratkom predgovoru L. Jelić je zapisao: »Od davna se želilo izcrpiti i paroban opis Spljetskih spomenika i Solinskih ruševina, što sa svim pravom, kao nijedno drugo mjesto naše države, privlače svu silu posjetitelja.«⁶ Osim opisa spomenika u Splitu i Solinu detaljno je opisan C. K. Arheološki Solinski muzej, kako se tada zvao Arheološki muzej u Splitu. Tiskan je na hrvatskom i talijanskom jeziku, a i danas ga se smatra odličnim vodičem koji i dalje može služiti kao primjer.⁷

U sklopu priprema za kongres na svim važnijim do tada istraženim objektima unutar Salone postavljene su kamene ploče sa nazivima lokaliteta. Prema Bulićevim riječima postavljene su kako bi se posjetiteljima olakšalo razgledavanje.⁸ Radi se o profiliranim pločama s uklesanim nazivima. Bulić je pri tome vodio računa da posjetiteljima bude jasno koji su nazivi izvorni antički (ondje gdje su utvrđeni), oni koji su imitacija antičkih a koje su uveli Lanza i Carrara te nazivi koje je pojedinim lokalitetima dalo lokalno stanovništvo. U prva dva slučaja slova na natpisima su bila obojana u crveno, a pučki nazivi su bili obojani crnom bojom.⁹ To je ispravan postupak i s današnjega gledišta. Smatra se da npr. ono što je dodano, odnosno rekonstruirano na pojedinoj građevini, mora biti jasno vidljivo svakom posjetitelju. Manastirine su dobile ploču s nazivom *Coemeterium legis sanctae christianaе, Manastirine*. Ova se ploča danas nalazi na ulazu u lokalitet, a ukrašena je starokršćanskim motivima ribe i ptiце. Istraženi dio sjeverne nekropole tzv. Šesnaest sarkofaga nazvan je *Necropolis ad viam suburbanam, Kapljuč. Coemeterium S. Anastasii fullonis* danas je poznat kao Marusinac. *Necropolis in Horto Metrodori, ad viam munitam* u suvremenoj stručnoj literaturi se naziva Zapadna nekropola. Krstionica pored *Basilicae urbanae* prije je bila poznata kao Šuplja crkva, što je naziv koji sada upotrebljavamo za lokalitet istočno od Salone, odnosno za crkvu sv. Petra i Mojsija te raniju starokršćansku baziliku. Oznaku je bila dobila i *Porta Caesarea* na Ilincu. *Amphiteatrum* i *The-*

1 D. Vujčić 2003, str. 42.

2 D. Vujčić 2003, str. 41.

3 N. Cambi 1984, str. 7-9.

4 Na mjestima na kojima se održao kongres postavljene su spomen-ploče. U Solinu na južnom zidu bazilike na Manastirinama su dvije: prvu su postavili sudionici I. kongresa, a drugu sudionici XIII. kongresa. Spomen-ploču na zgradi u kojoj je održan I. kongres u Splitu (Nodilova ulica) postavilo je Društvo prijatelja kulturne baštine.

5 M. Zaninović 1998, str. 163, 169-70.

6 L. Jelić – F. Bulić – S. Rutar 1894. U izdanju na talijanskom jeziku ova rečenica glasi: »Da lungo tempo si desiderava una illustrazione esauriente e nello stesso tempo pratica dei monumenti di Spalato e delle rovine di Salona, che a tutto diritto, come nessun altro punto della monarchia, attirano a sè numerosi visitatori.«

7 M. Zaninović 1998, str. 170.

8 F. Bulić 1910, str. 14, bilj. 1.

9 F. Bulić 1910, str. 14, bilj. 1.

Slika 2

Na početku puteljka koji vodi od episkopalnoga kompleksa do Manastirina don Frane Bulić je podigao putokaz sazidan od ulomaka salonitanskih spomenika i u nj uzidao ploču sa starokršćanskim motivima ribe i ptice te kristogramom i natpisom Coemeterium legis sanctae christianae / in praedio Asclepieae / Manastirine.

atrum nisu trebali posebna imena. Manje je poznato da su ploče dobili i raskrižje blizu kamenog mosta: *Portus interior*, Jankovača, *Porta Andetria* (s ondašnjim toponimom Sgon – danas cijeli taj predio nazivamo Bilankuša), *Porta capraria* (mala vrata u bedemima sjeverno od Episkopalnoga centra), *Porta occidentalis* (Jezerine) te *Baptisterium cum consignatorium*, Šuplja crkva, odnosno krstionica sjeverno od *Basilicae urbanae*.

Nisu sve ploče sačuvane do danas. Mnoge su vjerojatno uništene prilikom raznih gradnji, probijanja zidova i sl., a mnoge su uništili vandali. Ipak ne treba gubiti nadu da su neke od njih možda makar i u ulomcima sačuvane i da ćemo ih jednog dana pronaći i vratiti na mjesta na kojima

su bile postavljene. Nedavno je pronađen natpis na lokalitetu Šesnaest sarkofaga koji je u neka doba bio pao i ležao je okrenut natpisom prema dolje.

Vremena su se promijenila i današnje oznake sadržavaju i tlorise i rekonstrukcije građevina, ali se ponekad dobro sjetiti na koji je način Bulić nastojao spomenike učiniti što pristupačnijima posjetiteljima. To je, kao i mi sada, radio sa sredstvima koja su mu bila na raspolaganju i u skladu sa svojim vremenom.

Slika 3

Don Frane Bulić na Zapadnoj nekropoli pored ploče s natpisom Necropolis in horto Metrodori / ab viam mvntam / Dôca (F. Bulić 1910, tab. XI).

Slika 4

Ploča koja je stajala pored lokaliteta Šesnaest sarkofaga s natpisom Necropolis ad viam suburbanam / Kapljuč (snimio J. Teklić, 2014.).

Slika 5
Ploča s natpisom Necropolis ad viam suburbanam / Kapljuč u proljeće 2014. ponovno je postavljena pored Šesnaest sarkofaga (snimio J. Teklić, 2014.).

Slika 6
Ploča kojom je Bulić označio krstionicu (snimio J. Teklić, 2014.).

Literatura

- F. Bulić 1910 Frane Bulić, *Escavi nella necropoli antica pagana di Salona detta Hortus Metrodori negli anni 1909. e 1910*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 33, Split 1910, 3-88.
- N. Cambi 1984 Nenad Cambi, *Predgovor: Frane Bulić život i djelo*, Frane Bulić, Izabrani spisi, Split 1984, 7-52.
- L. Jelić – F. Bulić – S. Rutar 1894 Luka Jelić – Frane Bulić – Simon Rutar, *Vodja po Spljetu i Solinu*, Zadar, 1894.
- D. Vujčić 2003 Davorin Vujčić, *Idealni kustos u maloj sredini*, *Informatica museologica* 34 (1-2), Zagreb 2003, 41-42.
- M. Zaninović 1998 Marin Zaninović, *The Beginning of a series of International Congresses on Early Christian Archeology and Early Christian Archeology in Croatia*, Radovi XIII. Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, I, Città del Vaticano – Split 1998, 163-182.

Summary

Jagoda Mardešić

Signage of Archaeological Sites in Salona at the Time of Frane Bulić

Key words: Salona, Frane Bulić, information panels

A mayor part of each museum curator's work is turned »outwards«, that is, towards the museum or site visitors. The exhibits are to be treated and displayed properly, whether in the museum's permanent layouts or temporary exhibitions. Presently, increasingly ways are sought to involve the visitors, in order to make them at least partly participants rather than passive viewers. Museological standards also require explanations of the purposes that particular exhibits served and a clear story on particular periods or events. In doing this one is always to be aware of the risk of the accompanying materials »swallowing« or »swamping« the very exhibits. Curators dealing with archaeological sites encounter similar but also some specific tasks, because activities on archaeological sites do differ to an extent. Museum exhibits are placed in show cases or elsewhere on the museum premises or, for example, in museum lapidaries, where there is always some sort of protection against intentional damaging.

The 80th anniversary of the death of Father Frane Bulić is a proper moment to recall the way in which he provided information and explanations on Salona and its particular monuments. The large work that was to be done in organisation of the First International Paleo-Christian Archaeology Congress, that took place in Solin and Split on 20 – 22 August 1894, included also preparation of the accompanying materials that was to be handed out to the Congress participants. As a part of the Congress preparations, all significant and by then researched localities in Salona were provided with stone plates presenting the locality names. According to Bulić, they were placed to made visitors their visits easier. These are moulded plates with chiselled names. In doing this, he tried making visitors sure which names are genuine, Roman (where such names were established), and which are imitations of Roman names introduced by Lanza and Carrara, and which, again, are the names given by the local people. Today we are trying to display such plates as a memento of the history of caring for the locations and communications with the Salona's visitors.

